

Raționalismul liberal

Ovidiu Pecican

Exasperat de atâta „aură de ocultism, inițiere, mistagogie”, Adrian Marino se autodefinește, la un moment dat, în chip sintetic, dar neașteptat de brutal și autominimalizant: „... sunt un mediocru și plat raționalist, inaccesibil oricărui *mysterium tremendum*” (p. 181). Autorul se află la ceasul marilor recapitulări, în pragul despărțirii de iluziile unei vieți. Oricât ar privi în jur, nu mai găsește pretexte pentru a amâna evaluările neconceșive despre lumea lui și chiar despre sine. Și atunci constată că reazemul lui de o viață, predilecția mai mult intuitivă, la început, iar mai pe urmă, tot mai mult, descoperită prin analiza tipului său de reactivitate – critică! –, prin reflecție și lectură, este unul singur: raționalitatea.

Desigur, el vorbește și despre pasiunea pentru liberalism, cu tot ce poate însemna acesta: individualism, inițiativă personală, libertatea cuvântului, afirmarea unicității insului, civism liber exprimat în acțiune, acceptarea diferenței și a celuiilalt, toleranță și deschidere. Dar de astă dată este altceva. Liberalismul, chiar și așa, principial, este o opțiune ideologică, pe care Marino, de altfel, o identifică, de la început, cu onestitate, ca atare.

Raționalismul este însă altceva. El țâșnește foarte devreme în micul Adrian, exasperat de o mamă inconsistentă – dezavuată excesiv, s-ar zice, măcar pentru că l-a vizitat odată, când s-a putut, în închiisoare, nefiind deci nici pe departe atât de insensibilă cum o socotește fiul – și de slăbiciunea tatălui, exprimat instinctiv, spontan și irascibil, în forme imposibil de autocenzurat, din prima până în ultima clipă. S-ar zice că raționalismul este însuși modul de a fi al copilului, tânărului, maturului și, în fine, bătrânului Marino.

În dorința lui de a articula o memorialistică ideologică în *Viața unui om singur* (Iași, Ed. Polirom, 2010, 528 p.), scribul retrasează originile – mai degrabă obscure și greu de explicat – și începuturile, atâta cât și le poate aminti, ale adevăratelor lui ideologice. Iar printre premise, ca și în calitate de acompaniator al acestora și instrument esențial de exersare a lor, exercițiul rațional, gândirea articulată în conformitate cu regulile de aur ale logicii, silogistica și, mai cu seamă, analiza și sinteza, operațiuni critice complementare, ocupă un loc de aur.

Să o spun cât pot de clar: în cultura română nu avem nicio mărturie de felul acesteia, alcătuită ca

pledoarie continuă, consistentă și autentificată prin amintirea lucrului nemijlocit trăit, în favoarea rațiunii. Există o istorie a filosofiei românești și ea conține și figuri de logicieni, de psihologi, de oameni care, prin natura vocației și preocupărilor lor personale, au venit în atingere cu totul nesporadică, ba chiar dimpotrivă, cu tema raționalității. Și, cu toate acestea, niciunul nu a depus mărturie în favoarea importanței cruciale a acestei coordonate axiale a existenței umane, niciunul nu a pledat cu pasiunea și ardoarea lui Adrian Marino în sprijinul necesității de a dovedi prin exemplul fiecăruia că omul este ființă gânditoare.

Mărturisesc că, deși am citit cărțile „de ideologie” ale ultimului Marino, sesizând accentul pe care îl pune pe dimensiunea rațională a culturii și politicii, ca și pe necesitatea ca românii să se racordeze la Europa luminilor raționale, nu la vreo altă Europă, am trecut cu destulă neatenție peste această idee, sedus, probabil, de ale motive ale operei gânditorului critic clujean. Observ astăzi că am greșit, în bună măsură, subestimând feroarea cu care autorul s-a constituit într-un paznic al templului rațiunii.

Marino era deplin conștient, el însuși, de straniețea unei astfel de opțiuni în peisajul românesc acomodant în ceea ce privește cocteilurile atitudinale și ideatice și mefient la adresa opțiunilor ferme până la intransigență. Nu o dată în cuprinsul memoriilor sale el se culpabilizează din pricina irascibilităților, imprudentelor, incapacității de a-și disimula adevăratele sentimente și opinii sau reacțiile critice la adresa unei persoane ori probleme. Cu toate acestea, el nu regretă nicio clipă adevărată a lui la raționalitate și nici nu se îndoiește de corectitudinea ei. Când spune că „... sunt un mediocru și plat raționalist, inaccesibil oricărui *mysterium tremendum*”, el adaugă – sarcastic – mărturisirii, atribute prin intermediul cărora simte și știe că siluetele dimprejur îi judecau opțiunea. „Mediocru și plat raționalist” înseamnă, în contextul dat, tocmai antidotul rezonanței cu vreun sacru înțeles – în linia lui Rudolf Otto – ca *mysterium tremendum*. Se înțelege astfel că prin „mediocru” și „plat” trebuie înțeles raționalist pur și simplu.

Onestitatea unui om care se socotește nici mai mult, nici mai puțin decât un raționalist – unul anume, dar unul dintr-un contingent al tuturor

adeptilor raționalității în lume, totuși – nu este de pus la îndoială. În acest punct, el nu face nicio concesie vanității sale, deși către un astfel de pas l-ar fi putut îmboldi convingerea referitoare la originalitatea lui („Eram convins că am acest «drept» intelectual inalienabil la diferențiere, personalizare și «originalitate»”, p. 173). Ar fi putut astfel, de pildă, să pretindă că are o imaginație științifică specială, mai cu seamă că în direcția aceasta îl încurajau să se socotească performant proiectele specifice, fără echivalent în cultura română – istoria („biografia”) și hermeneutica („critica”) ideilor literare, a ideii de literatură, a cenzurii etc. – și echivalabile mai ales cu ceea ce încearcă școala de istorie conceptuală de la Bielefeld, condusă de R. Koseleck.

În general, nu au lipsit din peisajul cultural autohton cercetările comparatiste lansate pe direcția – supralicitată și emfatică cât încape, după Marino – a rimelor dintre noi și francezi. Și totuși, uite că nimeni încă nu a revelat direcția, să-i spunem, carteziană a dezvoltărilor de gândire și creativitate de pe la noi. Marino se declară cu o anume mândrie iluminist și pașoptist. Când o face, vrea să spună, în primul rând, că se revendică de la tradiția de aur a raționalismului, a spiritului laic insurgent, a vervei culturale înțelese ca o construcție în răspăr cu manipularile clerului, cu superstiția populară, cu eresurile cele mai felurite. Iar apoi, că mizează pe o construcție sistematică de idei și pe critica aferentă acestui punct de amplasare proprie, în sensul deschiderii civice, a construcției culturale democratice, liberale și atente la drepturile omului, la dreptul de existență al diferențelor și specificităților. Caustic precum Voltaire – în memorii, cel puțin –, animat de spiritul *Enciclopediei*, adică dornic de construcții erudite, savante, critice de idei, dar și întreprinse cu mijloacele puse în joc de acești predecesori (Condillac, d’Alembert, Diderot în paginile vastului instrument colectiv, Arout alias Voltaire în *Dictionarul filosofic*), aspirând în aceeași direcție, Adrian Marino a visat, din câte se înțelege, ca opera lui clarificatoare de direcție să scoată, pe cât posibil, cultura noastră și pe români din „somniale rațiunii” și obscurantismele rebarbative ale noilor timpuri, continuând, oricât de neverosimil ar suna, opera de „surpare a superstițiilor norodului” despre care vorbea odinioară Șincai și la care au contribuit și comilitonii aceluia, Petru Maior sau Samuil Micu.